

Desatero: Já jsem Hospodin, tvůj Bůh

nebudeš mít jiných bohů (Ex 20,1–3 // Deut 5,5–6)

Viktor Ber

28. 10. 2018

Cyklus „Ke kořenům“ (Desatero a Krédo), CB Poděbrady

Úvod

- cyklus „Ke kořenům“ – Desatero očividně považujeme za součást těchto našich kořenů
- dopoledne jsme začali výkladem Kréda – další text odkazující k základům na nichž stojíme a ke kterým se hlásíme
- jde mj. o klasické „katechetické“ texty – podle Kréda se často vyučují základy víry, Desatero se zase v církvi typicky používalo jako úvod do křesťanské etiky

J. M. Lochman se při výkladu Desatera zamýšlí nad problémy, které okolo Desatera dnes existují:

1. Je-li Desatero zdroj etiky, tedy systému správného jednání a chování, jak může mluvit i k dnešnímu člověku, když pochází z nám nesmírně vzdálené doby, kdy lidé žili velice odlišným způsobem života?
2. Co dělat, když dnešní společnost Desatero většinou odmítá – ne-li slovy, tak většinou svými skutky. Nejen pak tu část hovořící o vztahu člověka k Bohu, nýbrž i část hovořící o mezilidských vztazích.
3. Pro křesťany vyvstává další problém: jedná se o předkřesťanský text. Jaký je ale vztah Desatera ke Kristovu učení?

Lochman odpovídá dvěma hlavními důrazy při výkladu Desatera:

- Chce, abychom je chápali ve vztahu k dějinám, ke konkrétním (byť časově nám velmi vzdáleným) událostem. S vyhlášením Desatera totiž bezprostředně souvisí jedinečná událost záchrany a vysvobození. Jedná se samozřejmě o vysvobození Izraele z egyptského otroctví a záchrana Božího lidu před pronásledovateli.
- Chce, abychom chápali etiku Desatera (a vůbec celou biblickou etiku) jako odpověď a následování.¹ Nejprve je zde Boží čin vysvobození, pak teprve naše jednání, naše odpověď na Boží dobrotu. Slovy našeho příběhu: Hospodin nejprve Izrael vysvobodil, vyvedl z Egypta a pak jim teprve dává svá přikázání. Desatero je dáno Izraeli již svobodnému.

Vlastně by stačilo u těchto dvou Lochmanových bodů zůstat – to my ovšem neuděláme, trochu více se jimi budeme zabývat v souvislosti s prvním slovem (nebo prvními slovy?) Desatera.

1 LOCHMAN, J. M., *Desatero: směrovky ke svobodě*. Praha: Kalich, 1994 s. 25.

Desatero ve vyprávění

Exodus

- Desatero jako součást vyprávění a práva ze Sínaje
- Sínaj jako zásadní část vyprávění v Tóře (Pentateuch...) – i když pro křesťany nezvyklé
- Desatero má zvláštní postavení:
  - Ex 19 – Hospodinův příchod na Sínaj (// Ex 3,1.12) – Boží zjevení celému Izraeli, místo setkání s Bohem – v Desateru toto vše vrcholí!
  - Bůh v Desateru mluví přímo k lidu! (Ex 20,18–21), až pozdější nařízení a zákony prostřednictvím Mojžíše
  - Desatero na začátku všech dalších zákonů
  - Desatero ještě před vybudování svatyně – stánku, v němž bude sídlit Boží přítomnost
- otázka kamenných desek (???)

Deuteronomium

- Mojžíš mluví k druhé generaci, která nezažila události popisované v Exodu, ani vydání Desatera.
- Navíc už nejsou na Sínaji, ale stojí před zaslíbenou zemí, na jejích hranicích. Podle švýcarského starozákoníka Walthera Zimmerliho tak Deuteronomium spojuje Boží zákon s darem země (který následuje). Převzetí země do vlastnictví představuje pro Izrael pokoj po dlouhé době putování. „Na prahu tohoto života slyšíme zákon“.² Tento zákon (či příkázání) je součástí velkého požehnání, které lid od Hospodina přijímá. I v tomto případě Desateru naslouchá svobodný lid.
- Přesto – právě před opakování Desatera – čteme:
„Mojžíš svolal celý Izrael a řekl jim: Slyš, Izraeli, nařízení a práva, která vám dnes vyhlašuji. Učte se jim a bedlivě je dodržujte. Hospodin, náš Bůh, s námi uzavřel na Chorébu smlouvu. Tuto smlouvu neuzavřel Hospodin jen s našimi otci, ale s námi všemi, kteří jsme tu dnes naživu. Tvář v tvář mluvil s vámi Hospodin na hoře zprostředku ohně.“ (Dt 5,1–4)

2 ZIMMERLI, W., *Old Testament Theology in Outline*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1978 s. 112.

- Desatero je znovu vyhlášeno jakožto opakování ustanovení dříve uzavřené smlouvy.
- Platnost této smlouvy se týká i nové generace Izraelitů – „neuzavřel...jen s našimi otci...“
- Izraelci se mají k této smlouvě stavět tak, že ji vyhlásil i k nim samotným Hospodin „tváří v tvář... zprostředku ohně“

Desatero tedy nezaznívá nějak abstraktně, všeobecně (jak také upozorňuje Lochman, i když se dle mého názoru zbytečně bojí označovat Desatero jako právo nebo zákon). Desatero je součástí velkého příběhu – podle Exodu je jakousi preambulí k všemu dalšímu sínajskému právu, k všem dalším Božím nařízením.

Podle Deuteronomia – a to je velmi důležité – pak Desatero (a celá smlouva) přecházejí i na další generaci Izraelitů, kteří si mají sami sebe uvědomit jako účastníky událostí, při kterých bylo Desatero vydáno – i vy jste tam byli, i vás se to týká!

„Já jsem Hospodin... Tvůj Bůh...nebudeš mít...“

Hned první větou Desatero představuje Boha trojím způsobem: jeho jménem (Hospodin), vztahem („tvůj“) a odkazem na událost exodu.

- Od svého vstupu do příběhu exodu se Bůh představuje. Mojžíšovi se Bůh nejprve zjevuje jako „Bůh tvého otce“ (Ex 3,6). Na Mojžíšem požadované upřesnění Boží identity zazní odpověď: „Jsem, který jsem“.
- „Je nápadné, že [dříve v knize Exodus] není nikde Hospodin označen jako „tvůj Bůh“ – jedinou výjimkou je Ex 15,26. Pozoruhodné u tohoto odkazu je spojení označení „tvůj Bůh“ s dodržováním právních ustanovení. Tedy až těsně před Sínají a pak zejména na Sínaji, rozhodně v těsné souvislosti s Hospodinovou příkazující autoritou, je Bůh ochoten se nechat popsat jako „tvůj Bůh“. Bůh, který mluví slova, který vznáší jednak nové a radikální požadavky, jednak autorizuje naprosto základní a běžné normy v mezilidských vztazích – to je zásadně nikoli „Bůh tvých otců“, nýbrž „tvůj Bůh“.³ *Desatero tak úplně nutně souvisí se vztahem mezi člověkem a Bohem – jedině ten, kdo má „svého Boha“, může vůbec Desatero brát vážně.*

3 BER, V., *Výprávění a právo v knize Exodus*. Jihlava: MLÝN, 2009 s. 130.

- Podstatná část Desatera se vlastně tohoto týká, totiž otázky „Kdo je Bůh? “ Tato otázka se příznačně neřeší abstraktně, ale specificky, ve vztahu k Izraeli: „Kdo je Bůh pro Izrael? “ Desatero dovršuje skloubení dvou charakteristik postavy „Hospodin“. Jde jednak o „Hospodina“, který své jedinečné jméno יהוה opisuje tajemnou tautologií „Jsem, který jsem“. Dle Desatera je tento suverénní a nezávislý Hospodin nazván „tvůj Bůh“. Hospodin je tedy zcela svůj, ale také sám sebe prohlašuje za „tvého Boha“, Boha připoutaného k lidu (Ex 19,5n), v pojetí Desatera prostřednictvím jednotlivce.
- Pojem „tvůj Bůh“ jakoby otevíral Pandořinu skříňku. Pro Boha je opravdu velice riskantní být „něčím Bohem“. Hrozí negativní alternativy: Mít jiného boha (a zobrazovat jej), manipulovat Hospodina jeho zobrazením, zneužít samotného jména „Hospodin“. Jsou to tak nežádoucí alternativy, že se s nimi pojí i trest, nebo spíše kletby než trest: „Stíhat vinu otců na synech“, „nenechat bez trestu“ (Ex 20,5.7). I když pozitivní alternativa je mocnější, má větší potenciál (Ex 20,6), přece jen zůstává i ta negativní. Ona ve vzduchu visící kletba se týká jistě především právě Izraele (a ne třeba jiných národů). Ochrana Hospodinovy identity tedy bude mít přednost před ochranou jeho kněžského národa, či spíše se toto stane zdrojem nesmírného napětí a rozporu u samotného Boha.⁴
- Nakonec je charakteristika Hospodina jako „tvého“ Boha upřesněna odkazem na vyvedení Izraelitů z Egypta. I zde můžeme vnímat jistý vztah k dříve užívané definici Boha jako Boha praotců. S praotci Bůh učinil smlouvu (Ex 2,24), na jejím základě se však na syny Izraele rozpomněl a přiznal se k nim (Ex 2,25)...a vyvedl tě. Základem pro uzavíranou smlouvu v tuto chvíli není již v první řadě předminulé zaslíbení praotcům, nýbrž minulé Hospodinovo jednání zcela specificky ve prospěch toho, kdo naslouchá a je osloven. *Tento odkaz k vyvedení z Egypta do (právního) textu Desatera vtahuje příběh o vyjití se všemi jeho aspekty, pozitivními i negativními.*
- Příkaz je příkaz a zákaz je zákaz (kontra J. Beneš⁵): V Desateru se však Hospodin dává poznat jako zákonodárce i vymahatel svého práva („stíhám vinu...“, „Hospodin nenechá bez trestu...“)... souzní se sebecharakteristikou Hospodina jako „Boha žárlivého“ či „žárlivě

4 Ibid., s. 130–131.

5 BENEŠ, J., *Desítka: Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku*. Praha: Návrat domů, 2008.

milujícího“. To se ve vyprávění ukázalo ve vztahu k faraónovi (nenechá si utlačovat svůj lid), ale i k Izraeli (málem zabíjí Mojžíše v Ex 4)

- „Ty“ má vlastního Boha, tento Bůh je Bůh zachránce, avšak také Bůh požadující a ohrožující. „Ty“ je tedy již v Ex 19, zde v Desateru a pak znovu výslovně v Ex 20,18–21 ohrožené Hospodinovými požadavky. „Ty“ je potenciálně „stíhán“ za vinu svou či svých otců nebo „neponechán bez trestu“. Vnímáme-li slova Desatera jako způsob charakterizace postavy „ty“, pohybujeme se mezi lákavou vizí a hrůznou realitou:
  - Na jednu stranu je skrze příkazy a zákazy vytvořena představa postavy (a z toho plynoucího světa), která „nečiní“ to vše zakázané: Nemá jiného Boha než Hospodina a nezneužívá jeho jméno, nevytváří modly, sjednocuje se s Hospodinem a celým stvořením v sedmidenním cyklu šesti dnů činění díla a sedmého dne odpočinku, chová v úctě rodiče a nepřekračuje prostor vymezený „tvému bližnímu“.
  - Zároveň však ve vši vážnosti tato slova předpokládají stav, ve kterém se tyto věci odehrávají, kde „ty“ je potenciálním činitelem všeho zde zakázaného a vyloučeného a nečinitelem toho, co se požaduje – „ty“ je tedy skutečně neustále ohroženo Božím postihem, který doposud hrozil především jeho nepřátelům. Uvedenou dialektiku zachycuje i Mojžíšova odpověď na strach Izraelitů v Ex 20,20 (a ve vyprávění o zlatém teletu se brzy ukáže, že tento lid docela klidně dovede zapomenout na to, kdo je jeho Bůh – i tento příběh má ovšem velký význam, neboť vede k obnově smlouvy, Bůh se ukazuje jako slitovný, milosrdný a odpouštějící).

Co se děje, když čteme o exodu a slyšíme Desatero?

- Americký právní teoretik Robert Cover napsal: „Každá ústava má svůj epos, každé desatero má své Písmo.“⁶ Podobně jako u Lochmana se tím klade důraz na právo a nařízení, které je součástí nějakého širšího porozumění. Nikdy to není tak, že někde ve vzduchu visí nějaké nařízené samo o sobě. Ani Desatero zde nevisí nějak abstraktně samo o sobě, ačkoli se jedná přímo o Božím hlasem vyřčená nařízení.

6 COVER, R. M., *Nomos and Narrative: The Supreme Court 1982 Term, A Foreword*. In: *Harvard Law Review*. 1983, roč. 97, č. 4, s. 4.

- V knize Exodus Desatero – a zejména toto první slovo – těsně souvisí s celým příběhem Izraele, s tím co pro Izrael udělal Hospodin. V knize Deuteronomium už Desatero znamená zase něco maličko jiného – totiž, že platí i pro druhou generaci, která už má trošku jiné otázky, jiné problémy (v rámci vyprávění Dt: nezažili osobně exodus, mají za úkol obsadit zaslíbenou zemi a usadit se v ní...)
- Lochman a Zimmerli nás dobře nabádají k tomu, abychom i my rozuměli Desateru s ohledem na jeho první slova – totiž, že se jedná o slova nařízení, která zaznívají k již osvobozenému lidu (srov. midraš Mechilta de-rabi Jišmael k Ex 20,2).
- K tomu bych přidal: Vyprávění o vyvedení z Egypta není jenom příběh záchrany, je to také začátek příběhu o neposlušnosti Izraele, kdy lid bude postupně zpochybňovat Boží jednání i Boha samotného – a kniha Exodus velice dobře učí o tom, že kdo se proti Bohu zatvrzuje, dopadne velice podobně jako nejmocnější člověk tehdejšího světa – egyptský faraon.
- Opakování Desatera v Deuteronomiu vyjadřuje, že Boží nařízení se přenášejí coby smlouva i do dalších generací Božího lidu – přičemž se mohou i tato samotná Hospodinova slova měnit a formulovat trochu jinak (srov. Dt 5,12–15). Speciálně pro křesťany to představuje nesnadný, ale důležitý úkol: Jak vykládat Desatero ve světle evangelia Ježíše Krista (já to mám dnes trochu snadnější).
- Alespoň pro začátek můžeme vyjít z toho, že Desatero od počátku počítá s tím, že přikázání zaznívají uvnitř vztahu „Já–Ty“ mezi člověkem (jednotlivcem i společenstvím) a Bohem. Že toto „Já–Ty“ odkazuje k nějakému příběhu – k příběhu Izraele, který pro sebe církev přijímá, jde o příběh Božího lidu novozákonního, jde o příběh církve klopýtající dějinami až do dnešní doby. A jde také o příběh každého z nás, kdo si ve vlastním životě alespoň trochu uvědomujeme, že kromě našeho „Já“ je zde i jednající, mluvící, zachraňující i nařizující Boží „Ty“.

Literatura

BENEŠ, Jiří, *Desítka: Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku*. Praha: Návrat domů, 2008.

BER, Viktor, *Vyprávění a právo v knize Exodus*. Jihlava: MLÝN, 2009.

COVER, Robert M., Nomos and Narrative: The Supreme Court 1982 Term, A Foreword. In: *Harvard Law Review*. 1983, roč. 97, č. 4, s. 4–68.

LOCHMAN, Jan Milič, *Desatero: směrovky ke svobodě*. Praha: Kalich, 1994.

ZIMMERLI, Walther, *Old Testament Theology in Outline*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1978.